

НАЦІОНАЛЬНА ТА МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.341

Скляр Н. М.,
канд. економ. наук,
старший викладач

Донецький національний університет економіки і торгівлі
імені Михайла Туган-Барановського,
м. Кривий Ріг, Україна,
e-mail: sklyar@donnuet.edu.ua

Кошова К. М.,
студентка

e-mail: koshova@donnuet.edu.ua

ТІНЬОВА ЕКОНОМІКА В УКРАЇНІ

UDC 330.341

Skliar N. M.,
PhD in Economics,
Senior Lecturer

Donetsk National University of Economics and Trade
named after Mykhailo Tugan-Baranovsky,
Kryvyi Rih, Ukraine,
e-mail: sklyar@donnuet.edu.ua

Koshova K. M.,
Student

e-mail: koshova@donnuet.edu.ua

THE SHADOW ECONOMY IN UKRAINE

Мета. Дослідження рівня, масштабів та ключових інструментів тіньового сектору економіки України, аналіз секторів економіки з найвищим рівнем тінізації для визначення заходів її детинізації на сучасному етапі розвитку країни.

Методи. Дослідження базувалося на логіко-діалектичному методі пізнання. Методичний інструментарій дослідження складався з економіко-статистичних методів (узагальнення, порівняння, групування, графічного, вибіркового спостереження, системного аналізу і синтезу) та методів оцінки рівня тіньової економіки: методу збитковості підприємств, методу «витрати населення — роздрібний товарооборот», електричний, монетарний методи та компаративних експертних досліджень.

Результати. Досліджено та проаналізовано основні види тіньової діяльності в Україні, статистичні дані реального сектору економіки з найвищим рівнем тінізації. Встановлено, що найбільший вплив на державний бюджет України зі схем ухилення та уникнення оподаткування у розмірі 260–320 млрд грн. на рік становлять офшорні схеми, а найбільш тінізованою на сьогоднішній день є фінансова та страхова діяльність в Україні.

Ключові слова: тіньова економіка, схеми ухилення від оподаткування, чинники тінізації економіки, детинізація економіки.

Постановка проблеми. Всесвітнім економічним форумом (ВЕФ) поширення тіньової економіки поряд з макроекономічною розбалансованістю та обмеженістю ресурсів визнані основними глобальними ризиками майбутнього десятиріччя. За даними 2017 р. міжнародної Асоціації дипломованих сертифікованих бухгалтерів (АССА), Україна потрапила до трійки «лідерів» країн з найбільшою часткою тіньової економіки серед 28 досліджуваних країн з рівнем тіньової економіки в 1,95 трлн грн або 45,96 % від українського ВВП [1]. Українська тіньова економіка сьогодні суттєво впливає на важливі державні рішення. Зі зміною сучасної політичної та еко-

---

© Н. М. Скляр, К. М. Кошова, 2018

номічної обстановки визначаються зміни в чинниках і ключових інструментах, що визначають розмір тіньового сектору економіки України. Отже, запровадження сучасних заходів детінізації вітчизняної економіки є актуальним пріоритетом державної політики країни на шляху до європейської спільноти і обумовлює актуальність обраної тематики дослідження.

Аналіз останніх досліджень та публікацій доводить, що різні аспекти розвитку тіньової економіки України та світу досліджували відомі українські та закордонні науковці та вчені, такі як Б. Даллаго, А. Френз, З. Варналій, О. Власюк, Г. Гроссман, В. Полтерович, Я. Жаліло, М. Флейчук. Але ключові фактори, причини і наслідки тіньової економіки сьогодення, які не дозволяють Україні підвищувати та стабілізувати рівень економічної безпеки в умовах загострення соціально-економічних проблем в усьому світі, вимагають поглибленого дослідження для можливості вибору оптимальних заходів її детінізації.

Мета статті. Дослідження рівня, масштабів та ключових інструментів тіньового сектору економіки України, аналіз секторів економіки з найвищим рівнем тінізації для визначення заходів її детінізації на сучасному етапі розвитку країни.

Виклад основного матеріалу дослідження. Тіньова економіка в Україні — це результат системної кризи економіки, яка виникла через невідповідність методів здійснення ринкових перетворень. Поширення тіньової економіки в Україні відбулося на базі руйнації діючих розподільних відносин і побудови нових, які істотно порушили усталений баланс інтересів суб'єктів економіки, паритетність розвитку окремих економічних сфер, мотивацію ефективного господарювання.

Несистемна, надмірно прискорена, ліберальна і недостатньо обґрунтована приватизаційна політика, як зазначають В. Воротін, О. Власюк, В. Крисаченко, Я. Жаліло та ін. [2, 3], яка не враховувала невідповідність переважної більшості громадян України до діяльності в ринкових умовах та небезпеку зосередження власності владною елітою, неефективність та нестабільність нормативно-розпорядчої бази, поширення корупційних дій на різних рівнях владної вертикалі та в судовій системі, посилення взаємозв'язку між суб'єктами політичного процесу та тіньової економіки, «зрощування» легальних та суто кримінальних суб'єктів господарювання зумовили несправедливе за сутністю і нелегітимне за характером (не лише в юридичному, але й у морально-етичному розумінні цього слова) нагромадження капіталу і отже, й істотну нелегітимність права власності. Подібна не легітимність призводить до нехтування правом власності, загрози постійного перерозподілу цієї власності (у тому числі «рейдерські» атаки), створення напівлегальних фінансово-промислових груп, спотворення ефективною структури системи національних рахунків (зростання граничної схильності до споживання в протигагу граничній схильності до заощаджень та інвестування в продуктивний сектор реальної економіки) і, як наслідок, до соціально-економічних деформацій та криз, в тому числі і зростання тіньового сектору економіки, що загрожує безпеці економіки та суспільства [4, с. 333].

Основними причинами високого рівня тінізації української економіки неефективний інституціональний базис регулювання підприємництва та незадовільні умови здійснення підприємницької діяльності, зокрема:

- недієвість механізмів антикорупційного законодавства;
- неефективність функціонування судової та правоохоронної системи;
- неефективне адміністрування податків;
- суперечливість та дублювання законодавчої та нормативно-розпорядчої бази в окремих секторах;
- високий рівень злочинності;

— відсутність історичної практики дотримання норм та моральних стандартів законослухняної поведінки під час ведення господарської діяльності та сплати податків у суб'єктів господарювання та громадян [5].

Рівень тіньової економіки в Україні оцінюють Державний комітет статистики, Міністерство економічного розвитку і торгівлі, а також міжнародні експерти та організації, що спеціалізуються на питаннях «сірої» і «чорної» економіки. Більшість розрахунків показують, що в українській тіні менше 50 % ВВП. За даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі, рівень тіньового сектору економіки за 2016 рік склав 34 % від офіційного ВВП [6]. Негативну тенденцію щодо тіньової економіки характеризують ряд світових рейтингів, в яких України посідає одні з найгірших місць (табл.1) [7].

Таблиця 1— Показники світових рейтингів України, щодо тіньової економіки (Індекс економічних свобод, Індексу сприйняття корупції, рейтинг легкості ведення бізнесу, Індексі глобальної конкурентоспроможності, Індекс тіньової економіки) [7]

Показник	Economic Freedom Index, 2018	Corruption Perception Index, 2017	Doing Business, 2016–2015	World Competitiveness Report, 2014	Shadow Economy Index, 2013
Україна	150 (out of 186)	166 (out of 180)	162 (out of 178)	155 (out of 178)	161 (out of 177)
Source:	Heritage Foundation	Transparency International	World Bank	World Economic Forum	Schneider, Buehn, Montenegro

До основних видів тіньової діяльності в Україні відносяться: проведення готівкових операцій без обліку, приховування доходів або перебільшення видатків, виплати нелегальної заробітної плати, хабарі, відмивання коштів, незаконна господарська діяльність, шахрайство. Найбільш актуальними для України інструментами ухилення від сплати податків та агресивного податкового планування, як і в інших країнах, відносяться: контрабанда (маніпуляції з митною вартістю товарів, перерваний транзит, пряма контрабанда); розкрадання податку на додану вартість (ПДВ) (незаконне відшкодування з бюджету при експорті, фіктивне підприємництво (missing trader) — зокрема, «карусельні» схеми); контрафакт; переміщення прибутку до «податкових гаваней» («офшорів»); викривлення бази оподаткування (приховування обсягів продажу); зловживання податковими пільгами та преференціями; неофіційне підприємництво та індивідуальна економічна діяльність без реєстрації.

Водночас структура тіньової економіки в Україні є нетиповою, відповідно до структури самої економіки. На відміну від більшості інших країн (окрім деяких країн СНД), в Україні переважна частина податкових надходжень втрачається: а) не у малому бізнесі, і б) не через діяльність повністю неофіційних (незарєєстрованих) економічних суб'єктів. Натомість наймасштабніші інструменти ухилення від сплати податків та агресивного податкового планування масово застосовуються великими та надвеликими підприємствами, які на відміну від більшості країн світу домінують у вітчизняній економіці і при цьому завдяки своїм неформальним зв'язкам мають великі можливості для уникання податків, цілком порівнянні з тими, що зазвичай приписують малому бізнесу. Відповідно, механічне перенесення на український ґрунт досвіду інших країн у цьому питанні веде до неадекватних висновків та рекомендацій, які не сприяють ефективній боротьбі з тіньовою економікою.

Насамперед це індустрія «конвертаційних центрів» — зокрема, «ліцензовані майданчики», на яких така діяльність відбувається під прикриттям працівників правоохоронних органів та податкової служби.

Спрощена система оподаткування (ССО) для малого бізнесу теж використовується для зловживань як із боку її суб'єктів, так і, що важливіше, з боку малих, середніх або інколи навіть великих підприємств. До таких зловживань відноситься штучне (й удаване) подрібнення на суб'єктів ССО, використання псевдо-підприємців замість найманих працівників, можливе виведення прибутків через суб'єктів ССО, перевищення дозволених законом обсягів доходу та збут контрабандного і «скрутного» товару. Окрім наявності різних баз оподаткування та різних ставок, що завжди створює можливості для зловживань, українські підприємці — суб'єкти ССО — можуть законно продавати товари без документів, які підтверджують їх походження, що є доволі незвичною практикою у світі. Утім, зважаючи на легкість фабрикування фіктивних документів «конвертаційними центрами», глибокі корупційні традиції податкової служби та високу вартість ведення товарного обліку, така практика є виправданою принаймні на цьому історичному етапі.

В Україні можна виділити три головні особливості, які зумовлюють національну специфіку використання інструментів уникнення податків: структура економіки; Специфіка великого «олігархічного» бізнесу; наявність привабливої для малого бізнесу ССО. Отже тіньовій економіці України притаманні наступні риси:

- вона велика за розміром,
- більшою мірою є частиною легального сектору економіки,
- переважний внесок роблять великі і надвеликі підприємства,
- основні канали уникнення податків пов'язані з зовнішньоекономічною діяльністю та роботою індустрії «конвертаційних центрів» [8].

За даними Інституту соціально-економічної трансформації (таблиця 2), основні зловживання з ухиленням від сплати податків та мінімізацією податкових зобов'язань, припадають на великомасштабні зовнішньоекономічні операції за участі великих підприємств. Загальні обсяги недоотриманих бюджетом коштів внаслідок таких операцій складають мільярди доларів, більше сотні мільярдів гривень. Основні інструменти, якими користуються зловмисники, — це трансфертне ціноутворення у відносинах з нерезидентами, фінансові оборудки (з ними ж), «податкові ями» і споріднені з ними схеми («конверти»), та контрабанда чи «сірий» імпорту із заниженням митної вартості. Поряд із цим існують також дрібні схеми, здебільшого з використанням ССО, але ними зловживає переважно малий та середній бізнес, відповідно, масштаби зловживань сягають мільярдів гривень.

Масштаби і характер діяльності в сфері неспостережної економіки варіюються в дуже широких межах — від величезних доходів, що витягають із злочинних підприємств (на кшталт наркобізнесу), до пляшки горілки, якою «нагороджують» водопровідника за полагоджений кран. Якщо спробувати типологізувати тіньову діяльність, прийнявши за основний критерій її ставлення до білої (офіційної) економіки, то вимальовуються три сектори тіньової економіки:

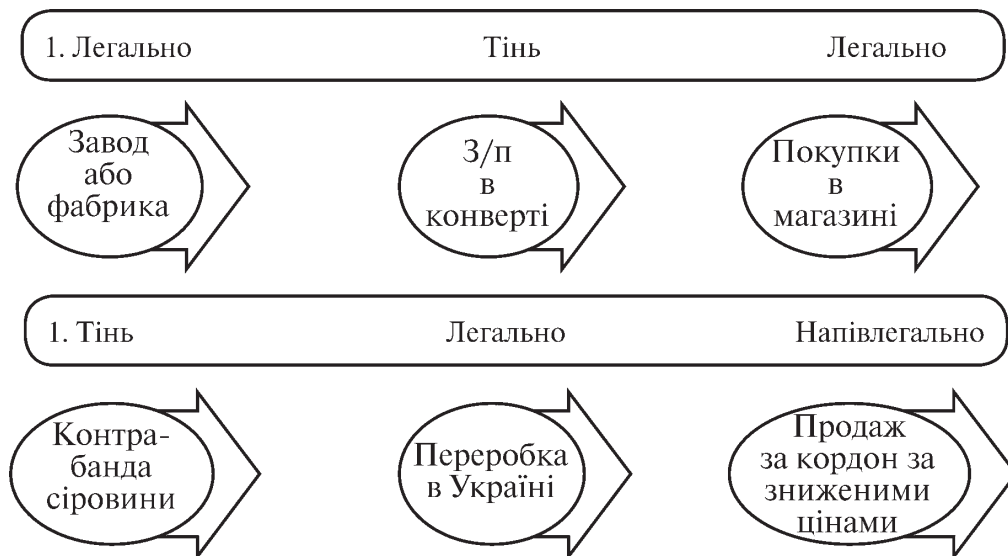
- 1) білокомірцева (фіктивна) тіньова економіка;
- 2) сіра (неформальна) тіньова економіка;
- 3) чорна (нелегальна, підпільна) тіньова економіка.

Тіньова і так звана біла (офіційна) економіка не існують як дві паралельні реальності. Ланцюжок «виробництво продукції — отримання доходу — споживання / заощадження» може складатися як з легальних, так і з тіньових операцій. Наприклад, особа, яка отримала заробітну плату в конверті (тіньова операція), може потім легаль-

Таблиця 2— Порівняльний аналіз фіскального ефекту схем ухилення/уникнення оподаткування в Україні [8]

Схема	Податки (платежі), яких вона дозволяє уникати	Приблизні обсяги (млрд. грн. на рік)	Приблизні втрати бюджету (млрд. грн. на рік)	Примітки
офшорні схеми	податок на прибуток (далі — ПП)	260–320	50–65	ТЦО + «тонка капіталізація»
фіктивне підприємництво («конвертаційні центри»)	ПП+ПДВ+ЕСВ+ПДФО	40–50	12–15	
формування схемного податкового кредиту («пересортиця», «скрутки»)	ПДВ	50–60	10–12	
порушення митних правил та контрабанда	ПДВ+мита	80–230	25–70	
загалом втрати ПДВ			60	
загалом втрати			97–162	
контрафакт	ПП+ПДВ+акцизні податки		10 (переважно акцизи)	
Порушення з застосуванням ССО та самої ССО				
«обнал» через ФОП	ПП+ПДВ+ЕСВ+ПДФО	3–7	0.7–3	
ФОП замість найму	ЕСВ+ПДФО	10	2,5–5	
заниження виручки	ЄП	18–20	1–1.5	
загалом втрати по ССО			4.2–9.5	

но розрахуватися цими грошима в супермаркеті (біла операція). Кошти, виділені з бюджету для державних закупівель (біла операція, можуть частково піти на відкат, сплату хабара (тіньова операція), а потім чиновник-корупціонер йде в ресторан або магазин і розраховується цими засобами (біла операція). Варіантів таких ланцюжків, що складаються з білих і тіньових операцій безліч (рис. 1), з яких видно, що процеси

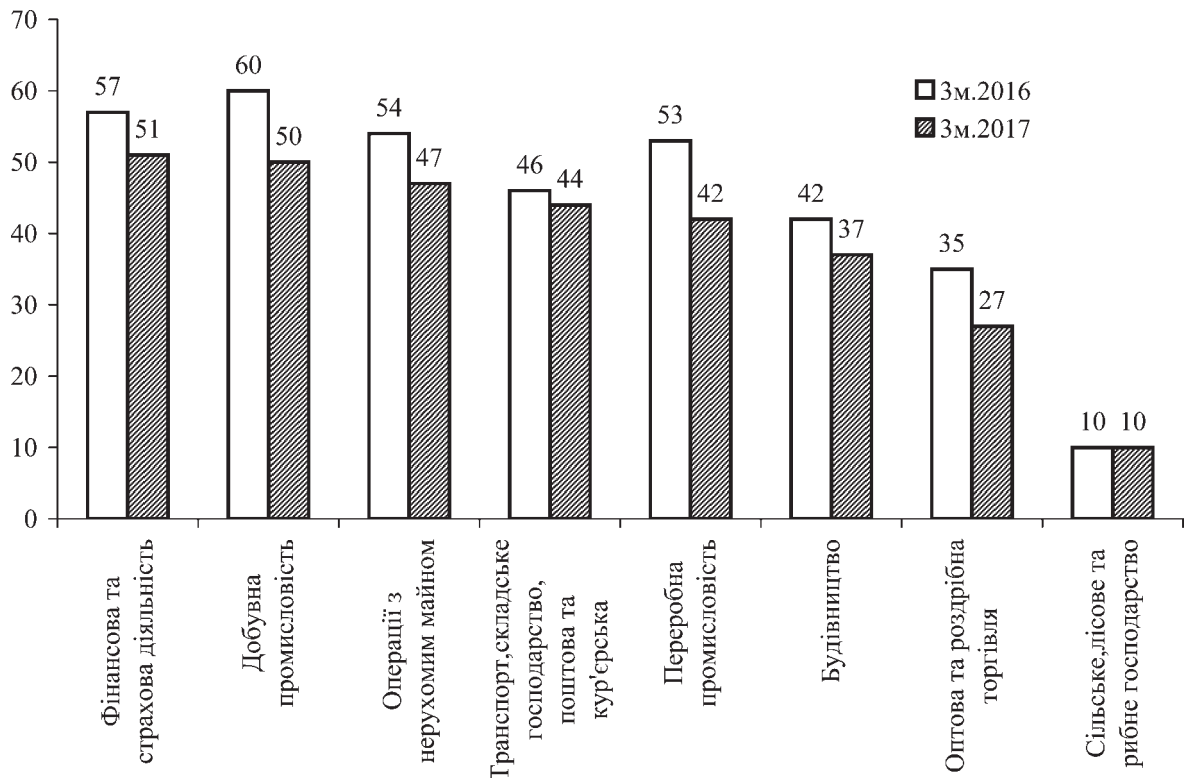

Рисунок 1 — Перетин офіційної і тіньової економіки

тіньової і легальної економіки часто перетинаються. Додана вартість, яка створюється в тіньовому виробництві, перерозподіляється легальному споживачу, або навпаки. Майже кожна тіньова схема містить легальні складові. Якщо хоча б одна з операцій тіньової схеми легальна, то вона так чи інакше буде врахована в офіційній статистиці. Саме з метою врахування всіх можливих каналів формування ВВП статистичні органи розраховують цей показник трьома різними методами — по виробництву, доходах і споживанні [9].

Згідно з даними Мінекономрозвитку, найвищий рівень тіньової економіки в державі за 3 місяці 2016 та 2017 років визначається у фінансовій та страховій діяльності (51 %), добувній промисловості (50 %), в операціях з нерухомістю (47 %). Найменше в тіні перебуває сільське, лісове та рибне господарство (10 %) (рис. 2) [6].

Рисунок 2 — Статистика тіньової економіки в Україні за 3м. 2016 та 2017 роки [6]

Незважаючи на сумні показники тіньової економіки в Україні за останні роки вбачається позитивна динаміка її детінізації. З показником міжнародного Індексу сприйняття корупції — 29 у 2017 р., Україна займає 131 місце серед 176 досліджених країн [11], а у 2013 р. країна була лише на 144 місці (див. табл. 1) При низькій заробітній платі і доволі високому податковому навантаженні на фонд оплати праці, МЕРТ знизив рівень ЄСВ (відрахування до Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування) з 41 % до 22 %. Позитивно сприяло на детінізацію і зростання реальної заробітної плати, яка за підсумком I кварталу 2017 року зросла на 19,3 % до відповідного періоду 2016 року. Посприяла виходу з тіні й система електронних закупівель ProZorro. Так, наприклад, за даними Міжнародного центру перспективних досліджень, в 2013 році 41 % закупівель державних та комунальних підприємств здійснювалося без тендерних процедур. Через це держава втрачала 35–53 млрд грн щорічно. Також відбілюванню сприяють економічне зростання та поліпшення бізнес-клімату [1].

За думкою різних експертів, пріоритетами детінізації економіки у контексті реалізації економічних реформ є детінізація фінансових потоків, судова реформа, пенсійна реформа та легалізація ринку праці.

Висновки. За результатами дослідження у 2017 р. визначається найвищий рівень тіньової економіки в державі у фінансовій та страховій діяльності (51 %), добувній промисловості (50 %), в операціях з нерухомістю (47 %), а найбільший вплив на державний бюджет України зі схем ухилення та уникнення оподаткування у розмірі 260–320 млрд грн. на рік становлять офшорні схеми.

До інструментів тонізації економіки України відносяться: контрабанда («сірий» імпорт із заниженням митної вартості, перерваний транзит, пряма контрабанда); розкрадання податку на додану вартість (ПДВ) (незаконне відшкодування з бюджету при експорті, фіктивне підприємництво (missing trader) — зокрема, «карусельні» схеми); контрафакт; переміщення прибутку до «податкових гаваней» («офшорів»); викривлення бази оподаткування (приховування обсягів продажу); «податкові ями» і споріднені з ними схеми («конверти»); зловживання податковими пільгами та преференціями; неофіційне підприємництво та індивідуальна економічна діяльність без реєстрації, трансфертне ціноутворення у відносинах з нерезидентами та фінансові оборотки з ними.

З аналізу експертних висновків Інституту соціально-економічної трансформації, Міністерства економічного розвитку і торгівлі, Державної служби фінансового моніторингу Національного інституту стратегічних досліджень, міжурядової організації FATF («Financial Action Task Force on Money Laundering» — Міжнародна група розробки фінансових заходів боротьби з відмиванням доходів), міжнародної Асоціація дипломованих сертифікованих бухгалтерів (ACCA), напрямками детінізації офшорних схем може бути:

- розробка механізмів протидії відпливу вітчизняного капіталу до низькоподаткових країн;
- розбудова ефективної системи повернення з-за кордону коштів та активів, отриманих злочинним шляхом внаслідок операцій з легалізації (відмивання) коштів та фінансування тероризму;
- внесення змін до законодавства щодо забезпечення розкриття інформації про кінцевих власників банків та небанківських фінансових установ;
- підвищення прозорості діяльності Національного банку України щодо рефінансування банків, гнучкого валютного курсоутворення;
- реалізація правил оподаткування контрольованих іноземних компаній, що дозволить забезпечити оподаткування прибутку іноземних компаній, які належать або фактично контролюються резидентами України, що позбавить сенсу застосування стандартних офшорних схем;
- забезпечення приєднання України до механізму автоматичного обміну податковою інформацією (CRS — Common Reporting Standard) та перегляд двосторонніх договорів про усунення подвійного оподаткування, які стимулюють «агресивне податкове планування» і схеми мінімізації податків;
- реалізація пакету норм, спрямованого на деофшоризацію бізнесу, що має державну підтримку у вигляді преференцій, пільг, дотацій або який є суб'єктом державних закупівель;
- активізація обміну інформації з іншими країнами, щодо порівняння митної вартості товарів;
- імплементація УСПТ COT, ENS (прискорення процедури попереднього декларування);
- спрощення системи оформлення вантажів;
- зменшити податкового навантаження на митниці (розглянути питання щодо ступінчастої ставки нарахування ПДВ (10 % при розрахунках між платниками ПДВ, 20 % при розрахунках між платником та неплатником ПДВ);

— посилення персональної відповідальності митних співробітників за свої рішення та зменшення корупційних ризиків шляхом суттєвого підняття заробітних плат співробітникам;

— впровадження прозорих механізмів формування профілів ризиків (для митниці і всіх супутніх служб).

— створення ризикоорієнтованої системи в органах ДФС, невідомою частиною якої має стати СЕА ПДВ та дієвий механізм блокування податкових накладних, які мають ознаки фіктивних.

— запровадження статті Кримінального кодексу України про розкрадання ПДВ з бюджету (за аналогом Німеччини: розділ VII § 26b та § 26c Закону UstG передбачає штраф у розмірі до п'ятдесяти тисяч євро або позбавлення волі терміном до п'яти років);

— ліквідація дискреційного податку на прибуток та запровадження моделі оподаткування лише виведеного капіталу (момент сплати податку настає тоді, коли власник виводить кошти у вигляді дивидендів або прирівняних платежів), що зробить існування цих схем ще менш привабливими.

Погоджуючись з думкою експертів Інституту соціально-економічної трансформації, вважаємо, що головна проблема у боротьбі з уникненням оподаткування полягає в тому, що основні винуватці — власники великих підприємств та надвеликих політико-бізнесових груп — мають неабиякий політичний вплив, і тому скорочення можливостей для великомасштабних зловживань потребує політичної волі та широкої народної підтримки. Але ці зловживання залишаються малопомітними на побутовому рівні, на відміну від таких у малому бізнесі. Це відкриває можливість відвертати увагу міжнародних радників та громадськості на зловживання малого бізнесу, попри незрівнянність масштабів, і відповідно викривлювати пріоритети державної політики та міжнародної допомоги і умов її надання.

Список літератури / References

1. Букатюк, У. 40 % діяльності українців заховано в сутінках. Чому тіньова економіка — це не так вже й страшно [Електронний ресурс] / У. Букатюк // «Еспресо», 07.11.2017 — Режим доступу : https://espresso.tv/article/2017/11/06/tinova_ekonomika.

Bukatiuk, U. (2017). *40 % diialnosti ukrainsiv zakhovano v sutinkakh. Chomu tinova ekonomika — tse ne tak vzhe y strashno* [40 % of Ukrainian work is hidden in the shadow. Why the shadow economy is not so scary]. Available at : https://espresso.tv/article/2017/11/06/tinova_ekonomika. (Accessed 11 November 2017).

2. Жаліло, Я. А. Українська приватизація: перспектива та пріоритети / Я. А. Жаліло // Тактичні пріоритети та стратегічні орієнтири економіки України / Я. А. Жаліло, О. С. Бабанін, Я. В. Белінська [та ін.] ; за ред. В. Є. Воротіна. — К. : НІСД, 2008. — 88 с.

Zhalilo, Ya. A., Babanin, O. S., Belinska, Ya. V. (2008). *Ukrainska pryvatyzatsiia: perspektyva ta priorytety* [Ukrainian Privatization: Perspectives and Priorities]. Kiev, NISS Publ., 88 p.

3. Власюк, О. С. Український соціум / О. С. Власюк, В. С. Крисаченко, М. Т. Степико та ін. / За ред. Крисаченко В. С. — К. : Знання України, 2005. — 792 с.

Vlasiuk, O. S., Krysachenko, V. S., Stepyko, M. T. (2005). *Ukrainskyi sotsium* [Ukrainian Socium]. Kiev, Znannia Ukrainy Publ., 792 p.

4. Структурно-інституціональні трансформації та економічна безпека держави / за загальною редакцією д. е. н., проф., члена-кореспондента НАН України О. С. Власюка, д. е. н., проф. А. І. Мокія. — Львів : Апріорі, 2012. — 836 с.

Vlasiuk, O. S., Mokii, A. I. (ed.) (2012). *Strukturno-instytutsionalni transformatsii ta ekonomichna bezpeka derzhavy* [Structural-institutional transformations and economic security of the state]. Lviv, Apriori Publ., 836 p.

5. Рівень тіньової економіки в країні — знижується [Електронний ресурс] — Режим доступу: <https://www.segodnya.ua>

Riven tinovoi ekonomiky v kraini — znyzhuyetsia [The level of shadow economy in the country — is declining]. Available at : <https://www.segodnya.ua>. (Accessed 21 September 2017).

6. Тенденції тіньової економіки.//Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. Архів від 12.02.2018 [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>.

Ministry of Economic Development and Trade of Ukraine (2018). Trends in the shadow economy. Available at: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&id=e384c5a7-6533-4ab6-b56f-50e5243eb15a&tag=TendentsiiTinovoiEkonomiki>. (Accessed 12 February 2018).

7. Бочі, А., Поворозник, В. Тіньова економіка в Україні: причини та шляхи подолання/ Міжнародний центр перспективних досліджень, 2014 [Електронний ресурс] — Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf.

Bochi, A., Povoroznyk, V. (2014). *Tinova ekonomika v Ukraini: prychny ta shliakhy podolannya* [Shadow economy in Ukraine: causes and ways to overcome]. Available at : http://icps.com.ua/assets/uploads/files/t_novaekonom_kaukra_ni.pdf.

8. Дубровський, В., Черкашин, В. Порівняльний аналіз фіскального ефекту від застосування інструментів ухилення/унікнення оподаткування в Україні: Аналітична доповідь // Open Economic Forum «Масштаби та схеми тіньової економіки», 25 жовтня 2017 р. К. : Інститут соціально-економічної трансформації, 2017. — С. 40.

Dubrovskiy, V., Cherkashyn, V. (2017). *Porivnialnyi analiz fiskalnoho efektu vid zastosuvannya instrumentiv ukhlyennia/unyknennia opodatkuvannya v Ukraini* [Comparative analysis of the fiscal effect of using tax evasion / avoidance tools in Ukraine]. *Open Economic Forum «Masshtaby ta skhemy tinovoyi ekonomiky»* [Proc. Open Economic Forum «Scales and schemes of the shadow economy»]. Kiev, ISET Publ., p.40.

9. Архангельский, Ю. Тіньова економіка в Україні [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://dt.ua/macrolevel/tinova-ekonomika-v-ukrayini.html>.

Arkhanhelskiy, Yu. (2015). Shadow economy in Ukraine. Available at : <https://dt.ua/macrolevel/tinova-ekonomika-v-ukrayini.html>. (Accessed 15 May 2015).

10. Серая зона: 5 мифов украинской теневой экономики [Електронне джерело] — Режим доступу : http://project.liga.net/projects/shadow_economy.

Seraya zona: 5 mifov ukrainskoy tenevoy ekonomiki [The Gray Zone: 5 Myths of the Ukrainian Shadow Economy]. Available at : http://project.liga.net/projects/shadow_economy. (Accessed 12 February 2018).

11. Europe and Central Asia: an overall stagnation (2017). Available at : https://www.transparency.org/news/feature/europe_and_central_asia_an_overall_stagnation. (Accessed 25 January 2017).

Цель. Исследование уровня, масштабов и ключевых инструментов теневого сектора экономики Украины, анализ секторов экономики с высоким уровнем тенизации для определения мер ее детенизации на современном этапе развития страны.

Методы. Исследование базировалось на логико-диалектическом методе познания. Методический инструментарий исследования состоял из экономико-статистических методов (обобщение, сравнение, группировки, графического, выборочного наблюдения, системного анализа и синтеза) и методов оценки уровня теневой экономики: метода убыточности предприятий, метода «затраты населения — розничный

товарооборот», электрический, монетарный методы и компаративных экспертных исследований.

Результаты. Исследованы и проанализированы основные виды теневой деятельности в Украине, статистические данные реального сектора экономики с наивысшим уровнем тенизации. Установлено, что наибольшее влияние на государственный бюджет Украины из схем уклонения и избежания налогообложения в размере 260–320 млрд грн. в год составляют оффшорные схемы, а наиболее тенизированной на сегодняшний день является финансовая и страховая деятельность в Украине.

Ключевые слова: теневая экономика, схемы уклонения от налогообложения, факторы тенизации экономики, детенизация экономики.

Objective. Research of the level, scales and key tools of the shadow sector of the Ukrainian economy, analysis of the sectors of economy with the highest level of shadowing to determine the measures of detenization at the present stage of the country's development. Also, studying the main methodological principles and methodological approaches to assessing the size of the shadow economy of Ukraine and defining the areas of improvement of existing methods in order to develop measures aimed at reducing shadow activity, which is one of the most serious problems in the state.

Methods. The study was based on the logical-dialectical method of cognition. The methodological tools of the study are economic and statistical methods (generalization, comparison, grouping, graphic, selective observation, system analysis and synthesis) and methods for assessing the level of the shadow economy: the method of loss-making of enterprises, the method of «population costs — retail turnover», electric, monetary methods and comparative expert studies.

Results. The main types of shadow activity in Ukraine, statistical data of the real sector of the economy with the highest level of shadowing are investigated and analyzed. It is established that the greatest influence on the state budget of Ukraine from schemes of evasion and avoidance of taxation in the amount of 260–320 billion UAH. offshore schemes constitute a year; and the most shadowed for today is financial and insurance activity in Ukraine. Areas of shadowing offshore schemes may be development of mechanisms for counteracting the outflow of domestic capital to low-tax countries and an effective system of returning from abroad funds and assets derived from crime through legalization (laundering) and terrorist financing, Ukraine's accession to the mechanism and implementation of a package of rules aimed at de-emphasis on business.

Key words: shadow economy, schemes of tax evasion, factors of economic shadowing, unshadowing of economy.

Надійшла до редакції 17.05.2018